

TOMÀS DE MONTAGUT i ESTRAGUÈS

*ELS FUNCIONARIS I L'ADMINISTRACIÓ REIAL
A CATALUNYA
(SEGLES XIII-XIV)*

INTRODUCCIÓ *

Hem de començar la nostra exposició amb una definició o concepte d'allò que és l'Administració; això ens servirà com a punt de referència per centrar el tema, i per plantejar una sèrie de qüestions estretament vinculades.

Podem agafar la definició que dóna el professor Lalinde de l'administració com un «conjunt d'òrgans que, amb facultats que li han estat atribuïdes o reconegudes de bon grat o per força per una comunitat política, col·laboren de forma apreciable en la seva direcció amb el titular del poder públic».¹

Els funcionaris seran aquell grup social heterogeni que donarà vida a aquest conjunt d'òrgans que formen l'administració, mitjançant la prestació dels seus serveis, a canvi d'una retribució i d'una forma fixa, organitzada segons uns criteris d'eficiència tècnica, de jerarquia i de divisió del treball.

Ara bé, com podem deduir de la definició que hem donat, veiem que l'administració depèn de forma absoluta de l'existència d'una comunitat política a la qual deurà servir i de la qual rebrà el poder determinat que li permeti i obligui alhora a realitzar unes funcions més o menys concretes i delimitades mitjançant les quals col·laborarà en el govern de la comunitat amb qui té encomanada aquesta missió, és a dir, el titular del poder públic.

Així, doncs, per estudiar l'administració i els funcionaris que a l'època baix medieval existiren a Catalunya no ens resta més remei que tractar breument i d'una forma sumària la constitució política del Principat en aquests segles.

De seguida se'ns acut una sèrie de preguntes al respecte: ¿era Catalunya en aquesta època una sola comunitat política dotada d'un sol poder social i terri-

* Aquest treball correspon a la conferència pronunciada el 16 de març de 1981 a la Capella de Santa Agata, dins del cicle «El Gòtic català i el seu temps».

1. LALINDE ABADIA, Jesús: *Ensayo de tipología orgánica de la administración superior en la Historia de España*; en: Separata de «Annali della Fondazione italiana per la storia amministrativa», 4 (1967), Milano, pàg. 9 i ss.

torial? No existien, en canvi, diferents nivells de comunitats polítiques que es resistien d'una manera o altra a ésser integrades dins d'una sola comunitat superior que les agrupés? ¿Qui eren els representants de la comunitat o comunitats polítiques i quins poders tenien en les seves mans? ¿Quines eren les relacions entre els diferents titulars de poder públic?

Intentant respondre d'una forma ordenada a aquestes preguntes hem de començar tot recordant que a Catalunya a la fi de l'alta edat mitjana s'imposà el feudalisme com a sistema d'organització de la societat, que es caracteritzà per l'existència d'una pluralitat de poders socials i territorials fruit de la privatització i desmembrament del poder públic.²

Dins d'aquesta panoràmica general veiem destacar-se de forma progressiva la figura d'un dels grans senyors feudals, la del comte de Barcelona. Aquest en el transcurs del darrers segles de l'alta edat mitjana aconseguirà despuntar i detenir respecte als altres comtes catalans, un poder polític hegemònic.

Aquesta realitat fàctica trobarà aviat la seva formulació en un text jurídic que serà el cap de la legislació catalana posterior: ens referim als Usatges de Barcelona i a la teoria del Principat que en els esmentats Usatges es perfila.³

Tal com posà de manifest Ramon d'Abadal en tractar aquest punt «la figura del príncep com ens superior a les jerarquies feudals i amb una autoritat estesa tant a l'àmbit territorial català com als seus habitants, tenidor de drets i deures, derivats d'una superior sobirania, es destaca ben perfilada en els seus trets fonamentals».⁴

Això succeïa, segons Abadal, a l'entorn de la meitat del segle XII quan el comte de Barcelona gaudia ja de gran prestigi i autoritat mercès a les extenses conquestes territorials que havia assolit.

2. BONNASSIE, Pierre: *La Catalogne du milieu du Xe. a la fin du XIe. siècle*, II, Toulouse, 1976, pàg. 732.

3. Sobre els Usatges vide els clàssics treballs de: ABADAL I VINYALS, Ramon, VALLS I TABERNER, Ferran: *Usatges de Barcelona*, Barcelona, 1913, p. I a XXXI, els de VALLS I TABERNER, Ferran recollits en les seves obras selectas, vol. II, *Estudios histórico-jurídicos*, Madrid-Barcelona, 1954, pàg. 37-95; ABADAL I DE VINYALS, Ramon d': pròleg de la *Historia de España* dirigida por Menéndez Pidal, Barcelona, 1966, vol. XIV, pàg. XLVIII-LII; MOR, Carlo Guido: *En torno de la formación del texto de los «Usatici Barchinone»*, AHDE, XXVII-XXVIII, 1968, pàgs. 413-459; BONNASSIE, Pierre, *op. cit.*, vol. II, pàgs. 711-728, i el darrer de BASTASDAS I PARERA, Joan: *Sobre la problemàtica dels Usatges de Barcelona*, RABLB, Barcelona, 1977, pàg. 19. Aquest autor dóna una explicació molt convincent de la tradició manuscrita dels Usatges, prenent com a base un fet fortuït: «La teoria que vaig muntar era aquesta: de l'arquetipus dels Usatges, l'exemplar de la cúria, potser l'original, molt malmès per l'ús continu, s'hauria després l'últim plec i aquest plec havia anat a parar al mig del códex.»

4. ABADAL I DE VINYALS, Ramon d': *Pedro el Ceremonioso y los comienzos de la decadencia política de Cataluña*, prólogo al volumen XIV de la *Historia de España*, dirigida por Ramón Menéndez Pidal, Madrid, 1966, pàg. XLIX. *Vide la traducció catalana: Pere el Cerimoniós i els inicis de la decadència política de Catalunya*, Edicions 62, Barcelona, 1972.

Aquí, doncs, ja detectem l'existència d'una comunitat política catalana com podem deduir del contingut de l'Usatge 68 (Prínceps namque...). Tots els homes de la terra catalana eren compromesos en la seva defensa; és una mostra clara dels vincles comunitaris que els uneixen en la defensa dels interessos superiors i generals de la comunitat, els quals privadegen sobre els particulars i específics de cada un dels seus membres.⁵

També l'Usatge 72 (Strate) és una mostra eloqüent. Hi ha uns béns que són públics, és a dir, hi ha uns béns que són al servei de la comunitat i que no poden ésser apropiats pels particulars. Es tracta, doncs, d'un reconeixement indirecte de l'existència d'aquesta comunitat.

Hi ha d'altres usatges (75, 93-95, etc...) dels que es desprenen conclusions semblants, Catalunya com a comunitat es va consolidant a través de l'hegemonia del comte de Barcelona al que, com a Príncep li correspon disposar dels ressorts essencials de la complexa articulació de comunitats feudals que en aquests moments constitueix Catalunya.⁶

D'aquesta forma hem donat resposta a les primeres preguntes que ens feiem i ja hem avançat quelcom respecte a les segones.

En efecte el Príncep, segons els Usatges, és representant de la comunitat i per tant a ell li correspon la direcció de la política exterior que en aquesta època era vital. Així el príncep havia de decidir les relacions que calia mantenir amb els sarraïns. Segons l'Usatge 63 (Constituerunt eciam) correspon al Príncep declarar la guerra o fer la pau. Aquestes decisions obligaven a tots els «homens estants en lur terra», és a dir, tots els catalans.⁷

En política interior el Príncep té atribuïdes una sèrie de facultats de govern i representació de la comunitat de forma que les infraccions als manaments del Príncep fan néixer una responsabilitat, en qui les ha comeses, exigible pel Príncep, que podrà castigar-les segons el consell i aprovació de la seva Cúria.

Nogensmenys, les competències atribuïdes al Príncep són limitades malgrat siguin importants. D'elles en parlen a més dels usatges abans esmentats núms. 72, 75, 93-95, 63 i 68 els núms. 91, 71-73 i 74 entre d'altres.⁸

Si aquests preceptes tendien a crear una relació política de dret públic que uniria al súbdit d'una part amb el Príncep, representant del poder públic, de l'altre, no hem d'oblidar que la resta de relacions polítiques (la majoria) serien regides

5. Indicacions sobre l'origen individual d'aquest Usatge 68 i els següents en: BROCA, Guillermo M.: *Historia del Derecho de Cataluña, especialmente del civil*, Barcelona 1918, pàgs. 151 i ss.

6. L'edició dels Usatges utilitzada és: USATGES DE BARCELONA I COMMÉMORACIONS DE PERE ALBERT, Edit. Barcino, Barcelona, 1933. A cura de Josep Rovira i Ermengol.

7. *Ibidem*, pàg. 221.

8. *Ibidem*, pàgs. 100, 103, 115-117, 92 i 97, i pàgs. 113-114, 99-101 i 102 respectivament.

pels pactes feudals i pels drets senyorials la naturalesa dels quals té una forta arrel de caire privat.

Així les coses, hem de recordar que l'existència i força de l'administració va decisivament condicionada a l'existència i força d'una comunitat política.

En el segle XII ja hem vist formulada clarament la teoria del Principat que palesa l'existència de la comunitat política catalana i la del titular del poder públic que de la mateixa emana, que a més és Príncep. Què passarà en els segles següents, en els segles XIII i XIV, en l'època baix medieval?

Uns nous elements vénen a jugar un paper important per la constitució política de Catalunya.

Al costat del Príncep, uns grups socials determinats assoliran un cert nivell d'organització que plasmant-se en unes institucions, reivindicaran la seva participació en el poder polític de la comunitat que es va consolidant.

Ens referim als estaments nobiliari, eclesiàstic i al dels burgesos de les ciutats i viles catalanes que, a través de les Corts, aconseguiren fer valdre la seva voluntat a l'hora de crear el dret que, en la seva vessant pública, regirà i determinarà l'estructura i funcionament de la comunitat política del Principat de Catalunya i les relacions d'aquesta darrera amb els catalans.

Al costat del món feudal i de forma progressiva aparegueren i s'anaren desenvolupant les viles i ciutats catalanes. Els seus habitants, els burgesos, anaren prenent consciència dels seus interessos comuns i específics que els diferenciaven de la resta de la societat que vivia sota el règim feudal.

Aviat doncs, existiren unes comunitats polítiques burgeses que generaven un cert poder, en la direcció del qual de seguida hi participaren, amb més o menys intensitat, els propis ciutadans.

El procés històric de cohesió de les collectivitats locals desembocarà finalment en el neixement del municipi com a règim típic de l'administració local a Catalunya.⁹

És a partir del segle XIII, i més encara a la seva fi, quan el que havia estat un rudiment d'organització administrativa assolirà les formes de plenitud institucional que caracteritzaran al règim municipal.

De totes formes assenyalem que a diferència de la comunitat política senyorial, les relacions que existeixen entre els membres de les viles o ciutats es caracteritzen, en un primer moment, per la igualtat; igualtat que concedia un marge ampli de llibertat personal causant l'enveja dels camperols i pagesos del món rural sotmesos, com ja hem dit abans, a un cert grau de servitud i dependència personal respecte a llurs senyors.

Si bé és cert que aviat es produirà una diferenciació entre els ciutadans de

9. Vegis al respecte: FONT RIUS, José M.: *Los Orígenes del Régimen Municipal de Cataluña*, AHDE, XVI, 1945, pp. 389-529, y XVII, 1946, 229-585, passim.

forma que una minoria serà la dirigent de tota la comunitat, la diferència existent no serà mai tan grossa com la que separava a un senyor feudal del seu serf.

Per això a Catalunya també es podia aplicar en aquesta època aquella idea que circulava per Europa afirmant que l'aire de la ciutat feia lliures els seus habitants. Hi ha normes de dret municipal que protegeixen aquest anhel de llibertat del món rural i fan possible que es converteixi en realitat. El capítol LIII del *Recognoverunt Proceres de Barcelona* és molt eloqüent al respecte.¹⁰

Tornant al fil de la nostra exposició veiem que, des de principis del segle XIII d'una forma imprecisa i a partir de la seva fi de forma legal, existirà una institució política anomenada les Corts en què confluiran i s'harmonitzaran els interessos i els representants de diverses comunitats polítiques preexistents.

D'una banda trobem els estaments que representen les comunitats polítiques dels senyorius i dels municipis en què es reparteix el territori de Catalunya. D'altra banda hi haurà el comte de Barcelona i Príncep que a més ja és rei d'Aragó, València i Mallorca. Ell vol representar la comunitat territorial del Principat que ja hem vist com s'havia anat formant.

En les Corts desembocaran totes aquestes forces polítiques en unes condicions en què cap d'elles aconseguirà imposar-se de forma exclusiva, i la força resultant d'aquest aiguabarreig serà fruit del pacte entre el Rei i els Estaments.

Com ha dit un autor, a partir de 1283, el Príncep deixà d'ésser l'únic representant de la unitat de l'Estat i va haver de compartir aquest privilegi amb els representants de les oligarquies dominants reunides en Corts.¹¹

Les Corts, doncs, també representaran a la comunitat política de Catalunya alhora que els seus membres representen comunitats polítiques d'àmbit local.

El rei continuarà mantenint sense èxit, com a titular de la Corona, una política de reivindicar en exclusiva per a ell la direcció i representació de Catalunya,¹² com es posa de relleu molt clarament en l'època de Pere el Cerimoniós ja ben entrat el segle XIV.

Aquesta complexa constitució política de la Catalunya medieval es reflecteix en l'organització administrativa existent. A una pluralitat i diversitat de poders pú-

10. Vegis l'esmentat capítol en: *CONSTITUTIONS Y ALTRES DRETS DE CATALUNYA*, Barcelona, 1704 en edició anastàtica, per Edit. Base, Barcelona, 1973, vol. II, llibre 1, cap. LIII, pàg. 44: «In quanto tempore forensis permanens Barchinona habeatur pro cive.

Item quod quicumque forensis qui steterit in Barchinona per unum annum et unam diem, quod habeatur per cive, et non potest peti a Domino, de cuius dominio fuit oriundus.»

11. SOBREQÜÉS I CALLICÓ, Jaume: *La Práctica Política del Pactismo en Cataluña*, en «*El Pactismo en la historia de España*», Instituto de España, Madrid, 1980, pàg. 56.

Advertim que la frase ha d'interpretar-se donant al mot Estat, una significació àmplia, semblant a la de comunitat política.

12. Vegeu sobre aquest punt MONTAGUT I ESTRAGUES, Tomàs de: *La Administración Financiera de la Corona de Aragón*, en «*Historia de la Hacienda Española*», Instituto de Estudios Fiscales, Madrid, 1982, pàgs. 483-504.

blics es corresponen una pluralitat i diversitat d'administracions. Així, al costat de l'administració del Rei apareixerà aviat una administració pròpia de les Corts o millor dit uns òrgans delegats dels seus braços que donaran lloc a la Generalitat i a la seva burocràcia.

En un nivell inferior haurem de parlar de l'administració dels municipis i dels senyorius.

Totes les administracions tenen en comú que participaran en la direcció de la comunitat política al servei de la qual estiguin, sota les instruccions de llur respectiu representant o representants titulars de poder públic.

Abans d'entrar en la descripció sumària d'aquestes administracions hem de parlar de quines són les fonts normatives més importants que regulen els òrgans, funcions i competències de cada administració.

En general el dret escrit d'aquesta època no tenia una funció de planificació d'activitats ans en la majoria d'ocasions es limitava a ordenar i sistematitzar una pràctica o costum ja existent.

Així, una de les fonts normatives més importants seria consuetudinària. El costum o estil burocràtic anirien configurant l'estructura i funcionament de l'administració.¹³

En alguns moments aquest dret consuetudinari serà reflectit en un escrit, com és el cas de les famoses Ordinacions de Pere el Cerimoniós sobre el regim de tots els oficials de la seva Cort. Seguint l'estructura d'unes Lleis Palatines dels Reis de Mallorca es recollien, perfeccionaven i ampliaven una sèrie de normes sobre els oficials de la Cort del Rei i sobre les seves competències que ja existien amb anterioritat.^{13 bis}

Posteriorment a la data de la seva promulgació (1344) s'hi afegiren les ordinations que el mateix Cerimoniós i els seus successors anaren promulgant, de forma que ara disposem d'un cos sistemàtic de normes format per les Ordinacions i d'un conjunt de normes ordenades cronològicament però no de forma sistemàtica que formen les Addicions a les Ordinacions.¹⁴

En tercer lloc, també hem de parlar d'una font normativa de gran importància,

13. Cf. un conjunt d'estils burocràtics configuradors de diverses institucions administratives palatines, que són recollits de forma sumària per: ROCA TRAVER, Francisco A.: *Un manuscrito de Ordenaciones de la Casa del rey en la Corona de Aragón*, AHDE, XVIII, (1947), pàg. 529.

13 bis. Vide les Ordinacions publicades en CODOIN, t. V, Barcelona, 1850, pàgs. 7 i ss. i les Leges Palatines en: ACTA SANTORUM, III, Venetiis, 1743, 1 ss., Junii, IV, París, 1867, 1 ss.

Sobre els diferents focus polítics amb capacitat de crear dret en aquesta època vegis: IGLESIA FERREIROS, Aquilino; *Derecho Municipal, Derecho Señorial, Derecho Regio*, en: «Historia Instituciones Documentos» n.º 4, Universidad de Sevilla, 1977, pàgs. 1-83.

14. Vide un sumari d'aquestes últimes en: ROCA TRAVER, Francisco A., *op. cit.*, pàgines 513-530.

em refereixo a la legislació reial i de Corts recopilada en les Constitucions i altres drets de Catalunya.¹⁵

Tant en les pragmàtiques reials com en la legislació pròpia de Corts (Constitucions, Capítols de Cort, etc...) es troben gran quantitat de normes que fan referència a l'administració reial, municipal i de les Corts.

Aquest intervencionisme de les Corts en la regulació de l'administració general de Catalunya posa de manifest el ressò que tingué a Catalunya aquell aforisme del dret romà-justinianeu segons el qual allò que a tots pertany per tots deu ésser aprovat.

Finalment hem de citar el conjunt heterogeni de normes que regulen, entre d'altres qüestions, aspectes de l'administració municipal o dels senyoriis, en la seva majoria de tipus consuetudinari i que amb el temps trobaran acollida, algunes de les dites normes, en redaccions escrites de costums locals i de privilegis concedits pels monarques als municipis (per exemple les de Lleida, Girona, Barcelona, etc...).

PANORAMA GENERAL DE L'ADMINISTRACIÓ CATALANA (SEGLES XIII-XIV)

Pel que hem dit fins ara ja podem imaginar-nos quin serà l'objecte del nostre estudi.

Dos grans apartats apareixen nítidament a la nostra consideració. El primer comprèn l'administració que presta els seus serveis a les comunitats polítiques locals que al seu torn s'organitzen a partir de dues formes ben diferenciades: els senyoriis nobiliaris i eclesiàstics per una banda i les municipalitats per l'altra.

L'altre gran apartat és integrat per l'administració que presta els seus serveis a la Corona i per l'administració que els presta al Principat. És a dir per les administracions al servei de la comunitat política d'àmbit territorial general.

Ací, deixant de banda l'estudi de les administracions locals (senyoriis i municipals) que per si soles donarien peu a ésser tractades en altres conferències monogràfiques, ens limitarem a descriure les administracions territorials i dins d'aquestes ens fixarem en l'administració reial.

Per la naturalesa del servei que proporcionen al Rei podem dividir els funcionaris reials en dos grans grups, el primer dels quals comprèn els oficials que presten serveis de caire privat dins de la casa o cambra del Rei.

Com a cap de la casa reial hi trobem el Majordom que té com a subordinats una sèrie de funcionaris encarregats de la intendència i de la preparació dels men-

15. Sobre aquestes fonts legals catalanes vegeu: SOBREQÜÉS VIDAL, Santiago: *Història de la producció del dret català fins al Decret de Nova Planta*, Universitat Autònoma de Barcelona, Girona, 1982, pàg. 70-73.

jars i de les begudes de la Cort com són els Botellers, portant aigua a la botelleria, panicers, pastador o flaquer, sobrecocs, cuiners majors, el museu, comprador, etcètera...; també són subordinats seus els oficials encarregats dels mitjans de transport de la Cort és a dir dels cavalls, palafrens i altres bèsties de càrrega com són els Cavallerisses, el menescal, el sobreatzembler, els atzemblers, etc... finalment també eren sota les ordres dels majordoms els oficials encarregats de contribuir a l'entreteniment del Rei com són els juglars, els relacionats amb la cacera com el falconers, el falconer major, els caçadors i guarda de cans, etc...

Els Camarlencs són els qui tenen com a missió principal la de custodiar i assistir directament la persona del Rei.

Per aquest motiu tenen sota les seves ordres tot un seguit de funcionaris l'activitat dels quals és relacionada amb el manteniment de la salut, seguretat, habitatge, vestuari i urbanitat del Rei.¹⁶

Ací, veiem inclosos dins d'aquest segon grup d'oficials que presten serveis al rei de caràcter privat els metges de física, de cirurgia, els escuders de la cambra, el barber, els uixers d'armes, els algutzils, el sastre, l'apotecari, el guarda de les tendes, etc... És especialment significatiu que dins d'aquest segon grup de funcionaris s'hi trobin uns notaris o escrivans especials i independents de la Cancilleria com són els escrivans-secretaris. El Rei es vol assegurar que entre els oficials que de forma més immediata el rodegen hi hagi dos escrivans sempre a punt per si esdevenia una necessitat perentoria d'escriure una carta o dirigir una ordre. A fi i efecte de garantir l'autenticitat d'aquest tipus d'escrits, el Rei disposava del segell secret.

El segon gran grup en què dividim els funcionaris reials comprèn els oficials que presten serveis a la Corona de caire públic, és a dir, en quant aquesta representa, amb unes determinades característiques, la comunitat política de Catalunya.

És difícil classificar d'una forma estricta en aquests grans grups de funcionaris públics per raó de la matèria a la qual s'estén la seva competència.

Molts cops veiem un oficial que a més de realitzar unes funcions principals dins d'un camp de l'administració també en té encomenades d'altres que corresponen a diversos àmbits funcionals. Així, veurem, per exemple, que el Procurador General, a més de tenir encomanades funcions de govern i militars també li'n corresponen d'altres dins de les administracions de justícia i financera. Els veguers també es troben en el mateix cas.

Nogensmenys, i amb la reserva que acabem de fer, podem classificar els funcionaris públics reials per raó de la matèria en què consisteix el seu servei principal en quatre grans apartats: els oficials encarregats del govern, els oficials al servei de l'administració de justícia, els oficials que presten serveis militars i els oficials al servei de l'administració financera.

16. Cfr.: LALINDE ABADIA, Jesús: *Iniciación histórica al Derecho Español*, Ed. Ariel, Barcelona 1978², pp. 395-397.

Dins del primer grup, és a dir, dels oficials encarregats del govern trobem el Procurador General i el seu successor el Governador General amb competències esteses a tot el territori de Catalunya de contingut molt ampli, ja que podia fer tot el que anés en honor i servei del Rei així com en profit de la terra i en conservació i protecció de la jurisdicció i drets reials.¹⁷

A les seves ordres tenia els veguers, oficials reials que exercien les seves funcions governatives, judicials i militars dins d'unes demarcacions territorials bàsiques que integraven la xarxa administrativa del territori català junt amb algunes sots-vegueries i batllies independents. Ells havien de fer complir les ordres del Rei i havien de tenir cura del manteniment de la pau pública en la seva circumscripció. Així, l'any 1369 els oficials reials que es repartien l'administració del territori eren els següents: Els Veguers de Barcelona, Lleida, Girona, Osona i Vic (Bages, Berga i Bergadà) Tarragona i del Camp, Tortosa, Cervera, Montblanch, Tàrraga i Vilagrassa i el Veguer de Vilafranca del Penedès. Els sots-veguers de Segarra i de Prats, Vallès, Apiera, Copons, Sa Reyal, Moyà, Granollers i el de Sant Pere D'or. Finalment hi havia unes batllies que no estaven incardinades en cap Vegueria i eren les de Figueres. Pontons de Crexell i de Borraça, Pals, Torroella de Muntgrí, Palamós, Cornellà i la batllia de Duacastella.¹⁸

Els batlles desenvoluparen de forma primordial les seves funcions en l'administració econòmica i financera, malgrat que també els corresponien atribucions judicials i governatives.

Passem ara al segon grup d'oficials reials públics abans esmentat, és a dir, als oficials que són al servei de l'administració de justícia.

En una primera instància ens trobem administrant justícia en nom del Rei, els Batlles i Veguers en les seves respectives circumscripcions.

No obstant hi ha possibilitat d'una segona instància o nou coneixement de la causa per part d'uns òrgans superiors, que són el Consistori del Procurador o Governador General i l'Audiència reial que està presidida pel Canceller.

La problemàtica que planteja l'organisme de l'Audiència és el tema d'investigació que la Professora Tatjer ha escollit per elaborar la seva tesi doctoral i sens dubte projectarà llum sobre una qüestió fins ara tan fosca i desconeguda. Per això, aquí ens limitarem a esmentar els principals funcionaris que integren l'audiència.

Malgrat que el Canceller sigui el superior, en la pràctica serà el vice-canceller qui dirigirà l'enjudiciament de les causes i per aquest motiu serà preceptiu que el Vice-Canceller sigui Doctor en Lleis; a més, el càrrec és incompatible amb la condició d'eclesiàstic perquè aquests últims no poden decidir ni imposar, en qüestions criminals, penes que suposin vessament de sang.

17. Sobre aquest oficial vegeu: LALINDE ABADIA, Jesús: *La Gobernación general en la Corona de Aragón*, Madrid, CSIC, 1963, passim.

18. Vide ACA, RP, Mr. Ag. (Prov.), 160, fl. 10-24.

Sota les ordres del Canceller i Vice-Canceller hi haurà sis Oïdors o jutges; tres d'ells cavallers, dos savis en dret civil i un en dret canònic.

Oficials subalterns al servei de l'Audiència són els escrivans i els porters encarregats respectivament de realitzar els tràmits escrits necessaris per a la marxa del procés i de l'ordre interior de l'Audiència.

Hem d'assenyalar que a la Cancelleria corresponia la importantíssima funció de redactar, registrar i conservar la documentació reial que el monarca o els oficials autoritzats en nom seu formulaven oralment o per mitjà d'esborranys. I no sols es redactaven els documents judicials (sentències, conclusions, etc...) sinó que sobretot es posava per escrit les ordres i manaments del Rei en qualsevol matèria política o administrativa que el seu poder abarcava. Per complir aquesta missió principal i a les ordres del Canceller i Vice-Canceller hi havia una sèrie de funcionaris inferiors com el Protonotari, els escrivans de manament i registre, els missatgers, el segellador, l'escalfador de la cera pels segells pendents, els correus, el guarda de l'Arxiu, etc...¹⁹

El tercer grup d'oficials públics del Rei que cal esmentar són aquells que presten serveis militars.

En temps de Pere el Cerimoniós es promulguen ordenances que contempnen una host o exèrcit format per soldejats o soldats que integren companyies de cavall i de peu. Es tracta d'un canvi important respecte al tradicional exèrcit feudal.

La prestació d'un servei militar a canvi d'un sou fa que aquest exèrcit es converteixi en una branca de l'administració. L'organització política s'enforteix en disposar d'un braç armat que aviat serà permanent. Altrament, això suposarà un cost financer molt alt que farà necessària una administració financera eficaç en el recapte d'ingressos i en el pagament de les càrregues públiques.

Primer el Senescal i després el Conestable, juntament amb l'Almirall²⁰ seran els funcionaris militars de terra i mar encarregats de proveir a les necessitats de l'exèrcit així com d'ordenar les batalles a fi d'aconseguir l'èxit.

Al Conestable també correspon la jurisdicció de tota la host o exèrcit a excepció dels oficials reials.

A més dels soldats de peu i a cavall i dels qui porten les atzembles de càrrega

19. Una sèrie d'estudis sobre la Cancelleria centrats bàsicament en el seu aspecte d'òrgan productor documental al servei del monarca són els de: SEVILLANO COLOM, Francisco: *De la Cancilleria de la Corona de Aragón*, Martínez Ferrando. Miscelánea de estudios dedicados a su memoria, Barcelona, 1968, pàgs. 451-480; SEVILLANO COLOM, Francisco: *De la Cancilleria de los Reyes de Mallorca, 1276-1343*, AHDE, Madrid, XLII (1972), pàgs. 217-289 i SEVILLANO COLOM, Francisco: *Apuntes para el estudio de la Cancilleria de Pedro IV el Ceremonioso*, AHDE, XX (1950), pàgs. 137-241.

La consolidació del procediment escrit en l'administració de justícia reial, explica en gran mesura el que sigui precisament el Canceller el cap nat de l'Audiència. La normativa bàsica sobre la cancelleria és a: Ordenacions de 1344, CODOIN, t. V, Barcelona, 1850.

20. Sobre la marina catalana vide: GARCÍA SANZ, Arcadi: *Historia de la marina catalana*, Ed. Aedos, Barcelona, 1977.

hi ha alguns oficials especialitzats com són els guaites, escoltes i espies que deuen proporcionar la informació necessària per tal de decidir l'acció a emprendre.

També el Mostassaf és l'oficial que té certes competències en la intendència i aprovisionament de la host.

Finalment l'escrivà de ració té una importància fonamental en quant deu intervenir els pagaments de les soldades vetllant que es paguin solament els serveis efectivament prestats.

Per fi hem de parlar dels funcionaris públics del Rei que presten llurs serveis en l'administració financera. Ja que aquest àmbit temàtic és objecte de les meves preferències d'estudi i d'investigació, permeteu-me, doncs, que em prengui la llibertat de tractar més àmpliament i pregona aquest aspecte, trencant el criteri de proporcionalitat que fins aquí he mantingut en el tractament dels diferents sectors de l'administració.

En primer lloc, cal assenyalar que existeix una tradició autòctona en la constitució i organització d'un patrimoni reial compost per varis i heterogenis recursos; com béns, impostos, béns mobles i immobles, etc... tradició que es remunta a l'alta edat mitjana, però que pren una gran embranzida amb els primers comtes-reis, Ramon Berenguer IV, Alfons II, Pere I i Jaume el Conqueridor, tal com ha posat de manifest en els seus estudis el Professor Bisson.²¹

Aquest corrent indígena serà aprofitat, harmonitzat i incorporat dins d'un plantejament de més alta volada, que importarà de Sicília, en un primer i vacil·lant moment, Pere el Gran i ja de forma definitiva Jaume II.

La recepció a la Corona de Aragó, junt amb d'altres, de normes organitzatives alienes de l'administració financera, s'ha d'emmarcar dins del quadre general de la recepció del dret comú a la Península.²²

La prova més clara d'aquest fenomen d'acollir la Corona d'Aragó —per bé que de forma indirecta— fórmules i modus d'operar romano-canònics en el sector de l'administració financera, serà la de constituir com a cap un oficial, la intitolació del qual apareix repetidament en les compilacions justinianenques; ens referim, és clar, al Mestre Racional, el Magister Rationalis del dret romà.²³

Així, doncs, entrem en un altre punt que convé indicar. El Mestre Racional és

21. BISSON, Thomas N.: *Le Conflent, le Vallespir et la Cerdagne d'après les censiers et comptes fiscaux des premiers comtes-rois de Barcelone (1151-1213)*. En «Conflent, Vallespir et Montagnes Catalanes», Montpellier, 1980, pàgs. 71-75 i BISSON, Thomas N.: *Las finanzas del joven Jaime I (1213-1218)*, CHCA, X, Zaragoza, 1980.

22. Cfr. FONT RIUS, José M.ª: *La recepción del derecho romano en la Península Ibérica durante la Edad Media*, Recueil de memoires et travaux publiés pour la Société de Histoire de Droit, Universidad de Montpellier, Montpellier, 1955.

23. Vegis CODDIN, t. V, pàg. 10. Sobre aquest oficial vide MONTAGUT I ESTRAGUES, Tomàs de: *El Maestro Racional en la Corona de Aragón (1283-1419)*, tesi doctoral inèdita, Universitat de Barcelona, Facultat de Dret, Barcelona, 1982. Per les estructures financeres vegis: GUILLERE, Christian; *Les Finances Royales a la fin du regne d'Alfonso IV el Benigno (1335-1336)*, en: *Mélanges de la Casa de Velázquez*, t. XVIII/1 (1982), pàgs. 33-60.

un oficial reial, la jurisdicció del qual s'estén a tota la Corona d'Aragó, i no tan sols a Catalunya. D'aquest fet, en treiem una conseqüència capital: les finances reials seran, en gran part, centralitzades durant la Baixa Edat Mitjana, i posades al servei dels interessos de la Corona més generals i globals, superant, molts cops, els interessos particulars de cada un dels regnes que la integraven.

Entre els primers Mestres Racionals, cal destacar la figura d'Arnau çà Bastida el primer Mestre Racional de Jaume II, i alhora un ric mercader barceloní qui, juntament amb d'altres socis seus, constituïen els creditors més importants del monarca.

En aquest fet, veiem la confluència de dues forces que s'ajuden mútuament. D'una banda, els mercaders barcelonins veuran en el Reial Patrimoni un atractiu camp d'inversió de llurs capitals d'on podran extreure profitoses rendes. D'altra part confiant la direcció de les finances a un mercader, com Bastida, el rei obtindrà la garantia de la seva millor gestió i administració i en definitiva, la garantia d'assolir l'èxit en la seva tasca de reforma, bastida sobre els principis de centralització, racionalització i eficàcia.

Com dirigeix les finances reials el Mestre Racional? Bàsicament, a través del control de tota la gestió econòmica-administrativa dels oficials reials patrimonials, dels encarregats de rebre o de donar, ara diners, ara béns o drets valorables en diners en nom del rei.

Aquest control a posteriori, realitat en benefici del fisc regi —i que nosaltres anomenarem fiscalització— es concreta en el rendiment de comptes.

L'oficial competent té l'obligació de presentar, un cop acabat l'exercici del seu càrrec, el compte del seu ofici, on deuen constar totes les «rebudes» realitzades i totes les «dades» junt amb els motius que les legitimen, dels quals hauran d'aportar els corresponents justificants documentals (albarans, manaments, èpoques etcètera...). El Mestre Racional examinarà, en el seu ofici, auxiliat pels seus òrgans subordinats (Lloctinent, Consell de l'Ofici, escrivans, etc...) tot el compte presentat —que equival, en termes processals, a la confessió de l'enjudiciat —comprobant si és vertader, legal, i si les «rebudes» i les «dades» estan igualades.

Si de l'examen es desprenen alguns dubtes, seran anotats al final del compte o en quadern a part per tal de plantejar-los al compte-retent, que haurà de donar satisfacció o explicació convenient a fi de subsanar-los. En cas de no fer-ho, la partida fonamentada en el dubte no es tindrà en compte i serà exigít el seu import al compte-retent, que no podrà obtenir l'albarà final de definició del compte, mentre no restitueixi la quantitat o quantitats que el Mestre Racional declari fallides en el compte, i admetent que, si no les substitueix voluntàriament, podrà ésser obligat a fer-ho pel Mestre Racional.²⁴

24. Les facultats executives del MR eren àmplies com posa de manifest el jurista del segle XVII CORTIADA, Miquel: *Decisiones Cancelarii et Sacri Reggi Senatus Cathalonie sive praxis contentionum*. Venetiis, 1727, dec. 10, n.º 125, pàg. 77 al dir-nos: «quomodo autem

Estudiant els oficials que es presentin a rebre llurs comptes al Mestre Racional, veurem aparèixer l'organigrama de l'administració financera de la Corona d'Aragó en la Baixa Edat Mitjana, és a dir, a l'època estudiada.

Els pilars fonamentals són constituïts per:

a) Tresorer, l'oficial que gestiona la caixa central de la Corona, que pretén —sense assolir-ho—, ésser la caixa única de finances, i que està proveïda i consumida respectivament per rebudes i dades d'arreu de la Corona. El tresorer és, doncs, un oficial central situat molt a prop del rei i que, fins i tot, forma part habitualment del seus Consells. Aquest alt oficial ha de retre els seus comptes dos cops a l'any, al Mestre Racional.

b) Els Batlles Generals de Catalunya, Aragó i València. Els Procuradors Reials de Mallorca i dels comtats de Rosselló i Cerdanya i l'Administrador General de Sardenya.

Aquests oficials de l'administració intermèdia són els caps del Reial Patrimoni en llurs circumscripcions territorials, i, per tant, els superiors dels oficials inferiors de l'administració financera com: els batlles, els justícies, els merinos, etc.

Representen l'element autòcton i tradicional, el que es recupera i reintegra, dins la reforma administrativa de Jaume II, en un punt clau; se l'albira com a mecanisme descentralitzador de les finances, que faci compatible el funcionament d'un eficaç, reduït i poderós nucli d'òrgans centrals de la Corona (Mestre Racional, Tresorer, Escrivà de Ració, etc...) amb la resta d'organismes heterogenis de cada una de les comunitats polítiques independents —Catalunya, Aragó, València, Mallorca, etc...— que formen la Corona d'Aragó.

Aquest paper d'articular la unitat amb la diversitat que tenen els Batlles Generals i altres oficials esmentats en aquest apartat b), el veiem, per exemple, quan per una banda, estan obligats a retre comptes al Mestre Racional, cada un o dos anys, de llur administració i de la dels seus subordinats —control centralitzador—, però per l'altra banda, se'ls confereix a ells, la facultat de fiscalitzar llurs subordinats —funció descentralitzadora— que, normalment, no els caldrà retre comptes davant del Mestre Racional si ja ho han fet davant del Batlle General o Procurador General del qual depenen.

c) El tercer pilar de l'administració financera és format per la categoria dels oficials comissaris o delegats per alguns afers concrets i determinats i no per una generalitat de causes.

Davant del Mestre Racional apareixen, com a compte-retents, els col·lectors dels impostos reials exigits a diferents territoris (Aragó, Catalunya...) o a comunitats (jueus, musulmans, etc...) o a diferents estaments (eclesiàstic, viles i ciutats).

---

magister rationalis procedat contra officiales reddentes computa, si debitores remaneant, dico quod executiva in persona, et bonis absque alia citatione».

També compareixen oficials encarregats de missions diplomàtiques, militars o de diverses índoles realitzades pel rei.

En resum, hem vist com l'administració reial fruit de la reforma de Jaume II s'articula de la forma següent:

1r. Un reduït nucli d'organismes centrals i dirigents presidits pel mestre Racional i amb seu a la Cort del Rei.

2n. Un conjunt de funcionaris eventuais o comissaris a les ordres de la Cort i amb funcions eminentment executives i recaudatòries representades per la figura del collector.

3r. Una xarxa de funcionaris autòctons de cada regne (el qual delimita territorialment les seves competències) i que exerceixen de forma ordinària l'administració del reial Patrimoni en l'àmbit local, sota la presidència d'un òrgan de l'administració intermèdia —com el Batlle General o el Procurador Reial— que té la missió de connectar els òrgans inferiors o locals (Batlles, merinos, justícies, etc...) amb l'aparell central i general de l'administració financera de la Corona d'Aragó.

En conclusió, podem afirmar que en l'època estudiada existia a la Corona d'Aragó una Administració pública d'un cert nivell de complexitat que satisfecia amb eficàcia les necessitats de les comunitats polítiques, les quals en aquests moments entraven en un procés de interacció múltiple que configuraria a la fi la particular estructura política de la Corona d'Aragó fins a principi del segle XVIII.

L'administració reial servida per uns funcionaris especialitzats es caracteritzava per la institucionalització dels diversos oficis d'acord amb uns principis de divisió del treball, jerarquia i continuïtat en la gestió dels assumptes.

D'aquesta forma, el Rei, com a titular de poder públic i representant de la comunitat comptava amb el suport necessari per conduir la Corona d'Aragó i aplicar a la pràctica els seus projectes polítics.